

БОБРОВСЬКА Олена Юріївна,

д-р наук держ. упр., проф.,

зав. каф. економіки і регіон. екон. політики ДРІДУ НАДУ

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ: СТАН І НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Розкривається роль прогнозування під час розробки стратегій і планів розвитку. Розглядається еволюційний шлях, поглиблюється дослідження видів, змісту і функцій прогнозування і його організаційно-управлінського забезпечення. Пропонується концептуальне бачення створення системи прогнозування розвитку регіонів.

Ключові слова: прогноз, регіональна система прогнозування, методи, моделі і процеси прогнозування, організаційно-управлінське забезпечення, функціонування системи прогнозування.

Бобровская Е. Ю. Эволюция прогнозирования развития социально-экономических процессов: состояние и направление усовершенствования

Раскрыта роль прогнозирования при разработке стратегий и планов развития. Рассматривается эволюционный путь, углубляется исследование видов, содержания и функций прогнозирования и его организационно-управленческого обеспечения. Предлагается концептуальное видение создания системы прогнозирования развития регионов.

Ключевые слова: прогноз, региональная система прогнозирования, методы, модели и процессы прогнозирования, организационно управленческое обеспечение, функционирование системы прогнозирования.

Bobrovska O. Y. Evolution of socio-economic processes development forecasting

The role of prognostication in working-out of strategies and plans of development is revealed. An evolutionary way is considered, kinds of researches, maintenance and functions of prognostication, and his organizationally administrative providing are extended. Conceptual

vision of creation of the prognostication system of regions development is offered.

Key words: prognosis, regional system of prognostication, methods, models and processes of prognostication, organizationally administrative providing, functioning of the system of prognostication.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в кожній країні і світовому співтоваристві ставлять нові вимоги до обґрунтування вибору шляхів розвитку майбутнього, які відображаються в політиці, стратегіях, програмах і планах розвитку. У планах розвитку важливе місце належить методам прогнозування, які ґрунтуються на створенні якісної і всебічної інформаційно-аналітичної бази даних про сучасний стан і попередні тенденції змін економічних, соціальних, екологічних та інших процесів у внутрішньому і зовнішньому середовищі країн.

Ускладнення процесів організації і розвитку суспільного життя на рівні регіонів, багатоманітність видів економічної діяльності суттєво підвищують значущість стратегічного прогнозування для суб'єктів регіонального управління. Без результатів прогнозування вони не можуть достатньо глибоко обґрунтувати прийняті рішення і запобігти або звести до мінімуму небажані результати діяльності в прогнозованому і поточному періоді існування. Прогнозування зміни якісних і кількісних параметрів якомога більшої кількості процесів життєдіяльності соціуму регіону дає змогу визначити і врахувати характер і тенденції очікуваних змін, закони їх функціонування, форми і напрями розвитку, а отже обрати напрями структурної політики розвитку з урахуванням очікуваних змін у зовнішньому середовищі. Це обумовлює необхідність перегляду й удосконалення змістовної сутності механізмів, технологій і процедур прогнозування.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню питань методів і методології прогнозування в умовах ринкової економіки присвячені праці багатьох учених Р. Винна, К. Холдена [1], Л. Жилінської [4], Ю. Сибірянської, Г. Котіна [10], С. Стеценка [11], М. Шаповала [13], проте залишаються проблемними і не остаточно вирішеними питання, які пов'язані з обґрунтуванням Концепції прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів після скасування макроекономічного планування і прогнозування та розширення повноважень місцевої влади і самостійності самоврядування.

Мета статті – проаналізувати еволюційний шлях розвитку прогнозування,

запропонувати й обґрунтувати рекомендації до подальшого системного оновлення побудови і функціонування системи прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів у системі стратегічного планування.

Виклад основного матеріалу. Бажання пізнати своє майбутнє супроводжувало людей на всіх етапах розвитку суспільства, тому прогнозування бере початок у далекому минулому і пов'язане з першими спробами передбачень майбутнього. Як система наукових знань про способи і методи передбачень майбутнього прогнозування стало активно розвиватись у 60-ті роки ХХ ст. У цей час з'являється багато фундаментальних і практичних досліджень у різних галузях знань (математичні науки, фізика, кібернетика, суспільні науки). Стали активно створюватись автоматизовані системи управління (АСУ). Ці досягнення почали використовуватись як інструментарій вирішення проблем підвищення ефективності управління народногосподарським комплексом Радянського Союзу і країн РЕВ (Ради економічної взаємодопомоги). За цей період було створено низку методів і методику прогнозування найважливіших наукових і науково-технічних проблем, які передбачувалось використовувати в країнах РЕВ у процесі розробки комплексних довгострокових програм і напрямків розвитку національних економік, галузевих і міжгалузевих планів розвитку. Запропоновані показники прогнозування з використанням АСУ в межах національних економік дозволяли надавати кількісну і якісну характеристику прогнозованих об'єктів для різних етапів і інтервалів розвитку на період 20 – 30 років. Були визначені і напрямки наукових досліджень щодо подальшого розвитку наукового прогнозування більше ніж 30 наук для вирішення 60 науково-дослідних проблем під час проведення прогнозу і техніко-економічного аналізу наукових досліджень у галузі «Наукове керівництво і управління» [7].

У цей період вирішувалась і проблема створення науково обґрунтованої системи прогнозування розвитку соціально-економічних систем. Науково-технічний прогрес, реструктуризація народного господарства на базі досягнень науки і техніки, перебудова господарського механізму і системи управління спонукали до комплексного освоєння новітніх методів народногосподарського прогнозування соціально-економічних процесів і врахування результатів прогнозу в планах соціально-економічного розвитку країни. Із множини розроблених економіко-математичних моделей прогнозування, що відрізнялись як принципами побудови, так і характером функціонування, в Радянському Союзі і за кордоном найбільшого розповсюдження отримали екстраполяційно-

статистичні й економетричні моделі макроекономічного прогнозування народного господарства країни, економетричного моделювання регіонів, галузей та процесів відтворення ресурсів [2; 3; 5]. Модель прогнозування народного господарства включала більше ніж 100 рівнянь, які описували взаємозв'язки показників галузей і їх окремих блоків. Використання наукових досягнень з методології прогнозування і розроблення моделей знайшло відображення в методичних рекомендаціях «Прогнозування і розробка програм економічного і соціального розвитку України», під час вирішення проблем державного регулювання економіки і розробки програм економічного і соціального розвитку регіонів [12].

В Україні у складі перших макроекономічних моделей були економетричні моделі УКР-1 та УКР-2, розроблені в НДУ при Держплані УРСР [1]. Укр-2 вважалась моделлю великого розміру і мала 79 регресійних та 22 балансових рівнянь, тому її використання було пов'язане з різними труднощами. Інститутом економіки НАН України і Міжнародним Центром інформаційних технологій і систем НАН та Міносвіти України було розроблено кілька версій систем макроеконометричних моделей прогнозування економіки України – УКР-МАКРО. В 1995 р. була розроблена нова версія моделі прогнозування УКР-МАКРОЗ за системою національних рахунків, що враховує міжпродуктову взаємодію, необхідну для процесу виробництва продукції, що випускається, та пов'язує її з вартісними показниками через реальний ВВП. Прогноз економічного зростання при цьому здійснюється при одночасному ітераційному наближенні до збереження головних макроекономічних пропорцій на базі методології фінансового прогнозування [6]. Розроблено і системний інструментарій соціально-економічного розвитку на рівні національної економіки [8; 9; 14].

Не менш активно велись дослідження і розроблялись наукові пропозиції щодо використання економетричних моделей прогнозування в США, Канаді, країнах Європи та ін. [5]. Починаючи з 1965 р. і до сьогодні моделі прогнозування, які на початку складались із декількох сотень рівнянь, продовжують удосконалюватись – зменшується кількість рівнянь, вони використовуються для імітації альтернатив економічного розвитку. Водночас, незважаючи на активний творчий пошук створення науково-обґрунтованої системи прогнозування розвитку соціально-економічних процесів, цей процес і сьогодні не можна вважати закінченим. Слід констатувати, що зміна типу економічної системи України і трансформаційні процеси в усіх сферах діяльності не

сприяли широкому використанню існуючих наукових і практичних надбань у системі знань з прогнозування, особливо на регіональному рівні. За період перебудови і проведення окремих реформ у прогнозуванні і плануванні розвитку регіонів стали виявлятися суттєві недоліки: розрив у часі прогнозів і планів розвитку, відсутність методики обґрунтування підходів до здійснення прогнозів розвитку регіонів в умовах ринкової економіки, відсутність рекомендацій щодо використання в системі регіонального прогнозування ефективних технік стратегічного аналізу, сучасних інформаційних технологій і технологій програмування, недостатнє вживання в аналізі методів: SWOT-аналізу, бенч-маркінгу та економетричних моделей і методів. Показники, що використовуються в процесах прогнозування і програмування не повністю відображають глибинну якість явищ і процесів у змінюваному середовищі і не мають необхідного корисного навантаження у формуванні процесів розвитку. Відсутнє методичне обґрунтування підходів до розробки обраних сценаріїв розвитку і пропозицій щодо їх досягнення. Гальмують розвиток системи прогнозування розвитку регіонів і незакінчені процеси розподілу влади, ресурсів і повноважень між центром і регіонами. Усе зазначене не сприяє підвищенню дії факторів впливу, які належать до чинників розвитку під час реформаторських заходів за визначеними напрямками зростання економіки і соціальної сфери регіонів.

Значна частка існуючих недоліків системи прогнозування перебуває в площині науково-методичного забезпечення розробки й обґрунтування прогнозів і сценаріїв розвитку, що спонукає до поглиблення уваги до методологічного й інструментального апарату прогнозування і подальших пошуків його удосконалення.

Функції прогнозування розвитку регіонів в умовах ринкової економіки значно ускладнюються і повинні набувати нової якості. Результати їх здійснення повинні дати відповідь про очікуваний стан процесів розвитку в регіоні в майбутньому з урахуванням діалектичної детермінації прогнозованих явищ і певною вірогідністю прогнозованих результатів їх здійснення в умовах розширення самостійності регіонів і напрямів діяльності. Для якісного прогнозування на регіональному рівні необхідне збагачення шляхів розвитку новими ідеями і методами їх здійснення, спрямування діяльності на зближення і збалансованість інтересів розвитку господарських комплексів регіонів, держави і бізнесу, локальних і глобальних цілей розвитку. Очевидно, що розвиток процесів життєдіяльності в сучасних змінюваних умовах не може сприйматись як екстраполяція існуючих тенденцій і

закономірностей їх еволюції. Необхідним стає перехід від трендового прогнозу до системного пошуку вирішення проблем майбутнього. Із збільшенням масштабів і різновидів економічної діяльності зростають і темпи розвитку процесів і глибина негативних наслідків, зменшується ймовірність досягнення очікуваних результатів унаслідок реалізації планів розвитку регіонів. Зазначене підтверджує значущість подальших досліджень прогнозування майбутнього, що повинно здійснюватись в кожній складній соціально-економічній чи іншій системі. Зокрема, у регіонах необхідним є створення системи регіонального прогнозування, в якій існуюча концепція прогнозування тенденцій змін повинна бути змінена на концепцію прогнозування шляхом своєчасного якісного передбачення, виявлення проблем майбутнього і пошуку шляхів упередження їх виникнення.

Система прогнозування повинна охоплювати сферу методології і організації розробки прогнозів, інформаційного, економіко-математичного, економетричного й технічного організаційного управління процесами забезпечення розробки прогнозів і сприяння їх використанню. Результатами процесів прогнозування соціально-економічного розвитку регіону повинні стати науково обґрунтовані відповіді на ряд питань: як зміняться потреби суспільства в майбутньому; які можливості існують у суспільстві для задоволення цих потреб у майбутньому; які результати соціального і економічного розвитку можуть забезпечити необхідний рівень задоволення потреб; які шляхи доцільно обрати для їх досягнення; які ресурси необхідні для їх реалізації і рівень наявності їх у суспільстві; які проблеми загрожують подальшому розвитку і які існують шляхи їх можливого упередження і ліквідації; який комплекс наукових, законодавчих та організаційно-технічних заходів може забезпечити отримання очікуваних результатів та інші. Для відповіді на поставлені питання система регіонального прогнозування повинна мати змістовну методологічну і структурну єдність незалежно від специфіки прогнозованих об'єктів.

Першим кроком побудови системи регіонального прогнозування повинно стати визначення функціонального змісту діяльності системи та її організаційно-управлінської структури. Головне призначення цієї структури – формування послідовних етапів інтегрованого процесу прогнозування і створення умов для його задоволення. Основні складові системи, що формують і дають уявлення про «облік системи», наведені на [рис.1](#). На неї покладаються визначення сукупності об'єктів прогнозування, створення і засвоєння методології здійснення прогнозів, їх розробка і поширення, забезпечення

функціонування системи необхідними ресурсами. Організаційно-управлінською структурою визначаються та затверджуються призначення і зміст діяльності в кожному секторі системи прогнозування, в яких створюються відповідні етапи і обираються види прогнозів. Завданнями цієї структури стають: визначення параметрів управління системою, процесами та явищами, для яких розробляються прогнози; координація дій учасників; розрахунки витрат і очікуваних результатів прогнозування; визначення професійно-кваліфікаційного складу фахівців з прогнозування та їх забезпечення методологічною, нормативно-законодавчою і ресурсною базою; здійснення функцій планування, організації, контролю і регулювання діяльності структурних підрозділів у системі; формулювання й обґрунтування організаційних і реформаторських заходів розвитку регіону та ін. Це обумовлює необхідність випереджального розвитку в організаційно-управлінській підсистемі прогнозування операційних функцій і технологій процесів прогнозування, що викликає появу організаційних та інших видів змін.

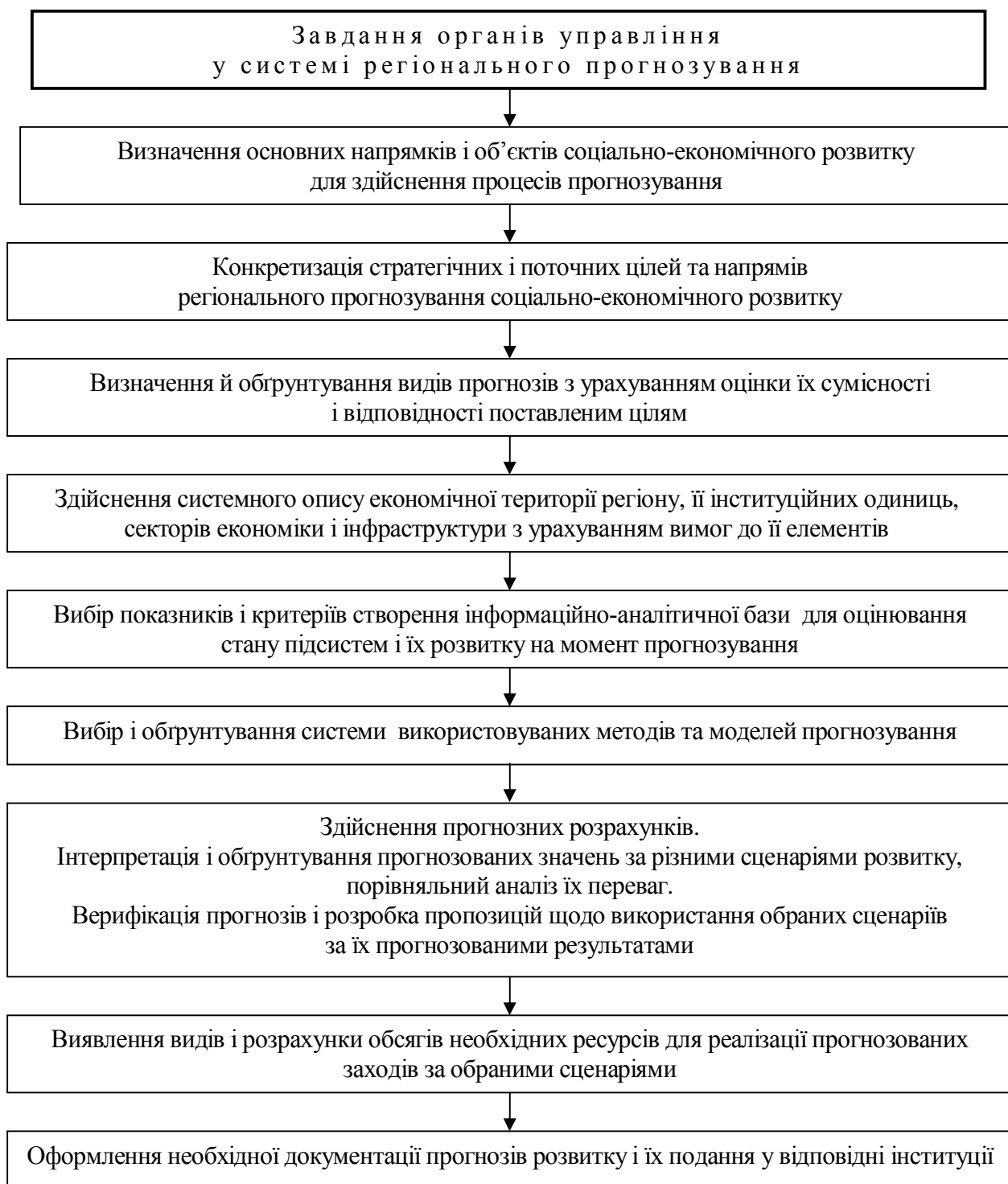

Рис. 1. Функціонально-змістовна структура системи прогнозування розвитку регіону

Діяльність управлінсько-організаційних структурних підрозділів системи

прогнозування спрямовується на реалізацію визначеного складу закріплених за ними функцій і завдань прогнозування, визначених видів прогнозів і моделей їх здійснення, висвітлення джерел нагромадження необхідної інформації, у тому числі розрахункової, опанування й використання сучасних моделей прогнозування. До напрямів прогнозування показників розвитку процесів економічної діяльності можуть бути віднесені:

- прогнозування структури місцевої економіки; обсяги ринку робочої сили, продукції, послуг, ринку капіталу; прогнозування валового регіонального продукту і валової доданої вартості, продуктивності праці і середньої заробітної плати; прибутку і рентабельності виробництва, інвестицій на одного економічно активного жителя;
- прогнозування розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності (інноваційних технологій і техніки), кількості інноваційних підприємств, зростання обсягу витрат на інноваційну діяльність, розвиток науки і науково-дослідних закладів;
- прогнозування змін і тенденцій розвитку промисловості, у тому числі добувної, переробної, вироблення та розподілу енергії і води;
- прогнозування забезпечення промисловості природними і трудовими ресурсами;
- прогнозування операційних витрат, витрат на адміністрування і контроль за діяльністю в регіоні;
- прогнозування науково-технічного прогресу;
- прогнозування природних ресурсів та їх залучення в господарську діяльність та інші напрямки діяльності.

Пріоритетними напрямками розвитку галузей, підсистем і складових соціальної сфери регіонів на сьогодні є: демографічне прогнозування, прогнозування охорони здоров'я; освіти і культури; соціального захисту населення; збереження, відтворення і накопичення людського капіталу; забезпечення соціальних потреб населення; соціальної інфраструктури; розвитку ринку соціальних послуг, житла, транспорту; фінансове забезпечення соціального розвитку; формування державних і місцевих бюджетів (структури, надходжень і видатків, джерел формування, фіскальної політики і фіскальних передбачень) та ін.

Обрані напрями і процеси діяльності для прогнозування соціально-економічного розвитку регіону повинні на першому етапі функціонування системи включати перелік основних результуючих показників соціально-економічного розвитку з їх поступовим збільшенням за рахунок чинників, які на нього впливають. До видів прогнозу соціально-

економічного розвитку регіонів доцільно включати – пошуково-дослідні, нормативні, програмні, проектні, організаційні та інші, які вже мають певні теоретичні і практичні наробки, інструментальну базу для їх розробки й обґрунтування, можуть охопити всі вірогідні аспекти розвитку майбутнього в певний період часу. Вони повинні супроводжуватись якісною верифікацією прогнозів і обґрунтуванням витрачених коштів, оцінкою якості результатів використання та розробкою заходів зниження можливих загроз і ризиків господарювання.

Слід зазначити, що за останні роки методологія прогнозування поповнилась низкою ефективних методів стратегічного аналізу, інформаційними технологіями і програмами, технологічними продуктами. Найбільш розповсюджені методи і моделі, що використовуються в процесах прогнозування, подані на рис. 2.

Рис. 2. Методи і моделі побудови і здійснення процесів прогнозування

Серед основних методів прогнозування все більшого розвитку набувають методи

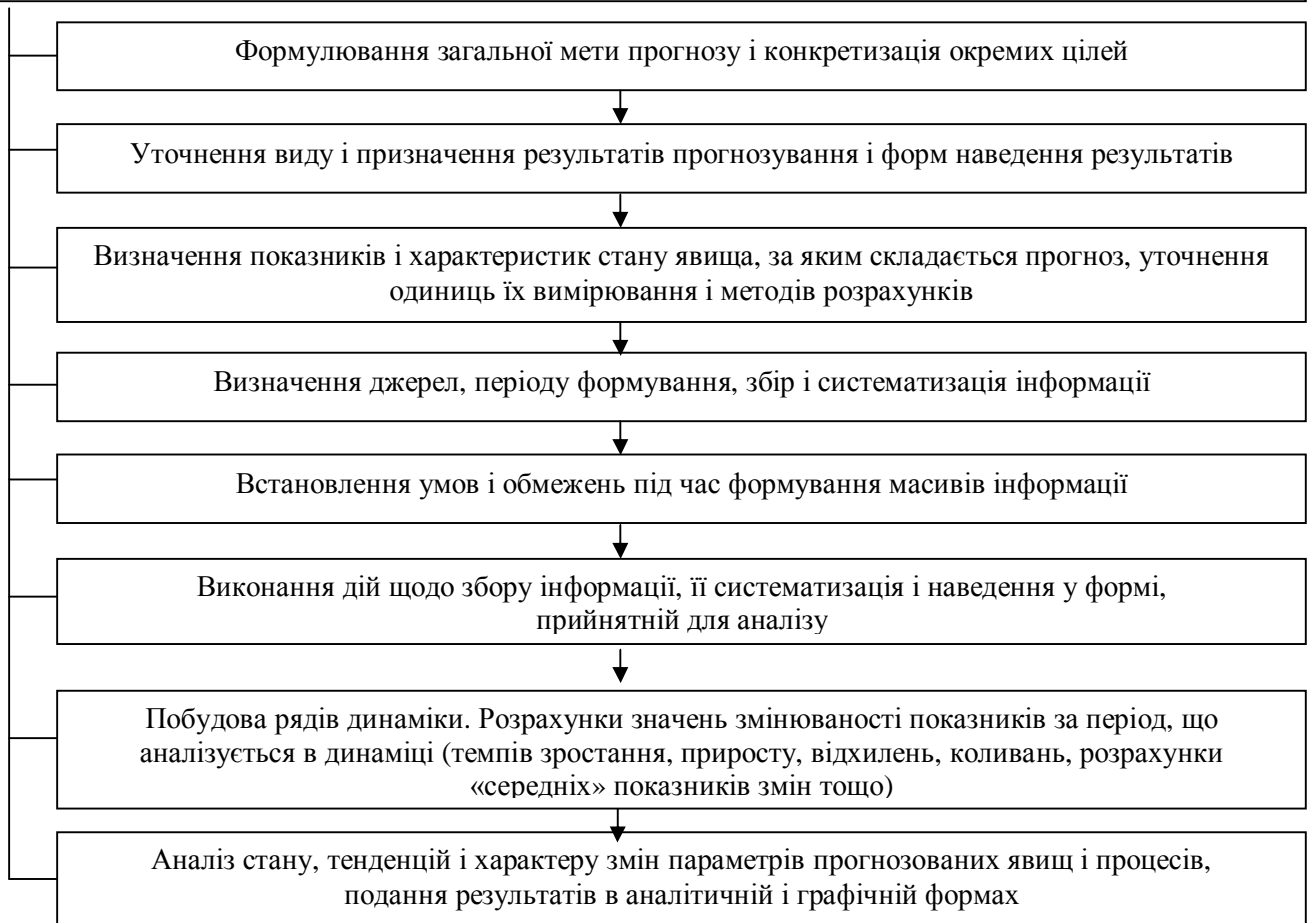
стратегічного аналізу. Чільне місце в умовах зростаючої конкуренції на ринку високих технологій забезпечення прогнозування соціально-економічного розвитку займають і технології «Форсайту» – методи розробки сценаріїв у майбутньому [14]. Використання зазначених методів і моделей дозволяє чітко в установлені строки визначати параметри прогнозованих об'єктів і їх зв'язки, узгоджувати цілі й інтереси регіональних інституційних одиниць, відображати вплив параметрів розвитку прогнозованих об'єктів на зміну економічної сталості та збереження рівня розвитку регіону, визначати співвідношення і взаємозалежність процесів господарювання в регіоні. При цьому особливої уваги потребують методи верифікації здійснюваних прогнозів, оцінка їх якості і достовірності прогнозів.

Незалежно від виду прогнозу процеси їх здійснення мають типові складові, тобто можливо розробити узагальнений алгоритм процесів прогнозування (рис.3).

Важливу роль у забезпеченні якості прогнозування відіграють і інструментальні заходи для його здійснення. На сьогодні існує достатньо розвинуте програмне забезпечення статистичних досліджень і комплексної обробки даних: ВМДР, SPSS, SAS, Statgraphics, інтегрована система Statistica для Windows, CW Excell та ін. Їх опанування й використання дозволяє робити прогнозні розрахунки за обраними моделями швидко і якісно та налагоджувати тісні зв'язки з усіма учасниками, зацікавленими особами і організаціями, які користуються прогнозами.

Велике значення в організації, своєчасному і якісному здійсненні прогнозування відіграє дотримання організаційної культури. На якому б рівні не здійснювало прогнозування, воно тісно пов'язане із зовнішнім середовищем і внутрішньою культурою партнерів, якими є суб'єкти влади і ринкових відносин, організації, фірми, приватні підприємства, фізичні особи, недержавні суспільні організації та ін.

I ЕТАП. Формування концепції прогнозу та інформаційної бази його здійснення

II ЕТАП. Здійснення прогнозу й обґрунтування його достовірності

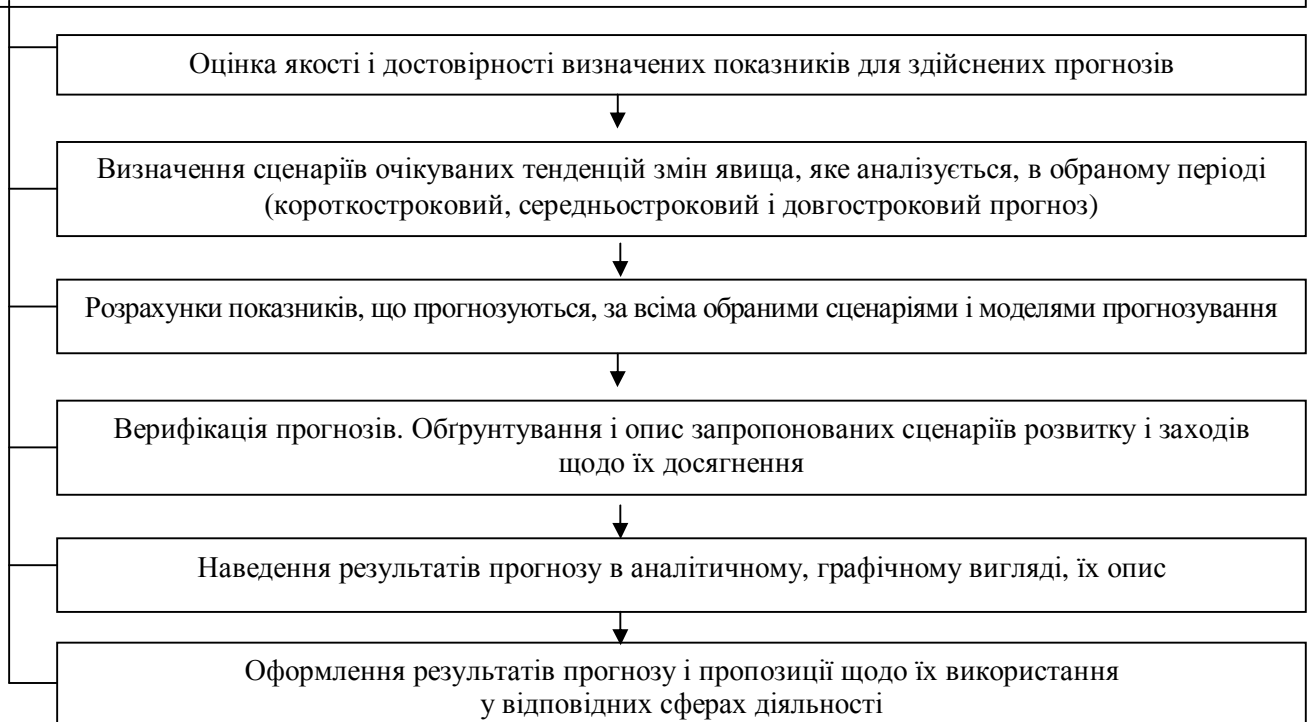

Рис. 3. Узагальнений алгоритм процесу прогнозування

До таких інститутів належать навчальні заклади, маркетингові структури, юридичні й аудиторські фірми, банки, ринкові оптові покупці, організації засобів зв'язку, інформації та ін. У цьому контексті рівень організаційної культури системи регіонального прогнозування повинен розглядатись як інтегрований чинник ефективності прогнозування, який може здійснювати найнепередбачуваніший вплив на кінцеві результати, на якість їх узгодження з користувачами, вирішення проблем адаптації системи регіонального прогнозування до умов її існування в навколишньому середовищі, впровадження запропонованих ідей та використання результатів прогнозування.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити такі висновки: сучасне суспільне життя неможливе без передбачення майбутнього і розробки прогнозів його очікуваного й бажаного стану. Опанування і використання методології прогнозування є об'єктивною вимогою до фахівців будь-якої сфери діяльності. Оцінювання перспектив об'єктивно існуючих напрямів розвитку суспільної діяльності потребує формування прогностичного стилю мислення, відповідних знань і компетенцій, високого ступеня загальної культури й освіченості, вміння бачити і розуміти зміни й тенденції навколишнього середовища, вміння використовувати науково обґрунтовані методології прогнозування та їх інструментарій. Усе це потребує систематичного підвищення кваліфікації фахівців з прогнозування.

Запропонована структура системи регіонального прогнозування, алгоритм інтегрованого процесу прогнозування, зміст його етапів, методів і моделей реалізації дозволяють визначити напрями якісного вдосконалення системи знань з теорії і практики прогнозування соціально-економічних і пов'язаних з ними процесів розвитку регіонів під час розробки навчальних планів з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Подальші дослідження цієї проблематики можуть бути спрямовані на вивчення причинно-наслідкових зв'язків у процесах соціально-економічного розвитку регіонів, пошук розширення можливостей задоволення потреб населення в умовах раціонального використання і своєчасного відтворення ресурсів регіонів, побудови моделей їх прогнозування й удосконалення технічного інструментарію їх реалізації під час здійснення

різних видів прогнозів.

Список використаних джерел

1. **Винн Р.** Введение в прикладной эконометрический анализ / Р. Винн, К. Холден ; пер. с англ. С.А. Николаенко ; под ред. и с предисл. Р.М. Энтова. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 294 с.
2. **Гликман Н.** Эконометрический анализ региональных систем / Н. Гликман. – М. : Прогресс, 1980. – 280 с.
3. **Емельянов А. С.** Общественное производство: динамика, тенденции, модели / А. С. Емельянов. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 347 – 409.
4. **Жилінська Л. О.** Характеристика методів прогнозування показників діяльності підприємства / Л. О. Жилінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 1. – С. 42 – 44.
5. **Колек Ю.** Эконометрические модели в социалистических странах: пер. со словац. / Ю. Колек, И. Шуян. – М. : Экономика, 1978. – 152 с .
6. **Медков В. М.** Демография : ученик / В. М. Медков. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 576 с.
7. **Методика** совместного прогнозирования заинтересованными странами – членами СЭВ развития науки и техники. – М. : МЦНТИ, 1975. – 122 с.
8. **Про затвердження** програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив : для людей, а не політиків» : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січ. 2008 р. № 14. – Режим доступу : [www. rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
9. **Прогноз** показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2010 – 2012 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2008 р. № 828. – Режим доступу : rada.gov.ua.
10. **Сибірянська Ю. В.** Інноваційні підходи до прогнозування і планування доходів бюджету / Ю. В. Сибірянська, Г. М. Котіна // Фінанси України. – 2011. – № 2.
11. **Стеценко С. Г.** Демографічна статистика : підручник / С. Г. Стеценко – К. : Вища шк., 2005. – 415 с.
12. **Холден К.** Економічне прогнозування: вступ / К. Холден, Д. А. Піл, Дж. Л. Томпсон. – К. : Інформтехніка – ЕМЦ, 1996. – 216 с.
13. **Шаповал М.** Новий балансовий метод як основа прогнозування розвитку економіки / Микола Шаповал // Економіст. – 2010. – № 11. – С.18 – 23.
14. **Lennart L.** Technology Foresight in Sweden. Seminar on Technology Foresight, 3-4

March 2003, Vienna / Lubeck Lennart. – Vienna, 2003.